

*cogoverunt; qui talia agunt, digni sunt morte, illud æstimans malum perniciosissimum, dum in ignorantiam incidimus nostrorum peccatorum. Qui enim in voragine vitiorum ignoranter absorptus jacet, quomodo ad pœnitentiam suspiret? Quis enim de ignorato crimine pœniteat? Quod si Satanas subtrahere non potuerit agnitionem flagitii, plerumque persuadet peccatori ut confessus peccatum, æstimet, dnm pro reatu hostias offert pœnitentiæ, licenter posse in ejusdem flagitii volutari consuetudine. Sunt enim qui in amore illicito et in genere simili delinquant, et tamen ad confessionem et emendationem confugiunt. Sed dum per hostias suas in culpæ purgatione eurrunt, non segnius eodem cœno voluntarie sese rursus inficiunt, falso putantes ut per hostias reatus abluatur, cum mens, et voluntas, et operatio in eadem sorde pervolvitur. Hinc Paulus ait: *Voluntarie enim peccantibus jam non relinquitur hostia**

A pro peccato. Plerumque etiam persecutor peccatorem inducit, ut verba Dei, quibus a malo prohibetur, audire nolit, ut quasi licentius peccare possit. Quod Paulus valde terribile ostendit, qui ad Corinthios scribens ait: Si quis ignorat, ignorabitur.

CAPUT VII.

De petitione septima: « Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos a malo. Amen. »

*« Ergo cum tot insidiis ab antiquo hoste circumveniamur, in quibus si deprehensi erimus, morte moriemur, necesse est adiutorium ducis et Salvatoris nostri Christi Jesu invocare. Igitur oramus dicentes, *Et ne nos inducas*, id est permittas induci, in tentationem, scilicet ut in hoc quo tentamur a diabolo, mente delectemur. *Sed libera nos a malo*, id est a peccati delectamento, tam nostri quam alieni. Amen. Ac si dicamus: Per te, qui es veritas, quidquid hic petimus, efficiatur veritas.*

CIRCA ANNUM DOMINI MLXXX.

BERTHOLDUS

CONSTANTIENSIS PRESBYTER.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

(Apud D. PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. V, pag. 264.)

Herimanni Augiensis discipulus et amicus, Bertholdus (1), Anonymo Mellicensi (2) teste, Vitam magistri et Chronicam scripsit, cujus nonnisi fragmenta operibus Herimanni et Bernoldi commista in libris nonnullis hodie exstant. Nam qui sæculo XII medio cœnobii Murensis in usum codicem conscripsit, in quo historiam (3) ab orbe condito usque ad annum Christi 1091 ex operibus Bedæ, Reginonis, Pauli de gestis episcoporum Mettensium, genealogia S. Arnulfi, Historia regum Francorum (4), tum ex libris Herimanni, Bertholdi et Bernoldi concinnavit, non magis quam scriptor codicis olim Got-

twicensis hodie deperditi et Sangallensis integrum Bertholdi textum exhibuit, sed inde ab anno 1054, quo Herimanni Chronicon desinit, usque ad annum 1091 ex Bertholdo et Bernoldo consarcinatum. Cujus rei omnis adhibito Bernoldi codice autographo tollitur dubitatio; et narratio anni 1065 in uno Bernoldo integra atque justa, in reliquis omnibus eadem fere ratione depravata, quæcunque codicibus Gottwicensi, Murensi et Sangallensi cum Bernoldo communia sunt, ea ad Bernoldum, qui eorum seipsum auctorem prædicat (5) et anno 1073 scribendi initium fecit, referenda esse monstrat (6). Reliqua

NOTÆ.

(1) Nomen prodidit cod. Murensis an. 741 et 1054, v. infra not. 3.

(2) In libro de SS. ecclesiasticis, cap. 92.

(3) Ad an. 741 hæc scribit: «Hucusque Beda venerabilis presbyter chronicam suam in majori de temporibus libro produxit, continentem ab initio mundi secundum hebraicam veritatem annos IV. DC. LXXX., set multa intermista sunt de chronicis ejusdam Reginonis Bremensis (*lege Prumiensis*) abbatis, qui descripsit ab incarnatione Domini incipiens ac pertingens usque ad D.CCCC.VI. Abhinc autem quæ secuntur, sumpta sunt ex apicibus quatuor auctorum, videlicet prænominati Bremonis abbatis, domni Hermanni Contracti, et discipuli ejus

Bertholdi, atque domni Bernoldi presbyteri saneti Blasii. Isti vero percurrunt suis scriptis usque in annum Dominicæ incarnationis M.VI. » Sed intelligendum esse videtur 1091.

(4) v. SS. t. II, p. 324, 325.

(5) Bernold. an. 1086.

(6) His ita propositis varias priorum scriptorum de Bertholdo sententias repetere et refellere haud amplius necessarium videbitur. V. Ussermannii præfationes t. I, II; Prodromi Germ. Sacre, Docen. in Archiv. III, I, sqq.; Dumge et Mone, ibid. III, 209 sqq.; Stenzel. Gesch. d. Frank. Kaiser, 2, 100, 101.

codicum pars, quæ sermone diffuso involuto et sub-obscuro a brevitate et perspicuitate Bernoldi recedit, Bertholdo tribuenda erat. Cujus quantum fieri poterat restituendæ periculum facturus, textum ab Ussermanno auxilio præcipue codicis Murensis propositum, omniam quorum copia mihi facta est subsidiariorum ope emendavi. Sunt autem hæc :

1.) Cod. olim Gottwicensis, ab Ussermanno laudatus quidem, sed non integer evolutus, hodie latet; nisi eundem fuisse opineris qui

1°. in bibliotheca Palatina Vindobonensi Catal. Schwandtneri t. II, p. 451 inscriptus asservatur (7) et, referentis Chmelio nostro, sæculo xviii incunte in charta exaratus est. Orditur a. 1053, his verbis : *Imperator cum domno papa Nativitatem Domini Wormatiæ egit, et an. 1080 in media sententia Dei judicio præcipitatus est, thesaurus autem propter quem desinit. Æque ac codex Murensis excerpta Bernoldi et Bertholdi commista exhibet, annis 1068 et 1076 paucis verbis ditior, anno 1080 fragmentum Bertholdi unus omnium servavit, et an. 1727 ab Hansizio (8) laudatus, Ussermanno innotuit. Liber ab homine imperito quidem vel negligente conscriptus, integer tamen in rem nostram convertendus erat; qua de re cum ad Chmelium nostrum scripsissem, voti mei compos factus sum, et præterea*

1a.) codicem bibliothecæ ejusdem inter historicos profanos n. 672 (recens n. 540) signatum, qui vitam Herimanni continet, cum editione Muratorii (9) inde proflua sed valde mendosa conferri obtinui. Occurrit ibi in Chronico Ottonis Frisingensis inter libri vi capita 15 et 16 inserta, et sæculo xiii conscripta esse legitur in Chmelii recensione codicum mss. bibliothecæ Vindobonensis (10).

2.) Cod. monasterii Murensis in Helvetia, quem anno 1837 in loco tunc celeberrimo præsens evolvi, membranaceus in folio, sæculo xii medio a scriptore diligenti, quique nonnisi paucis erroribus commissis (11) et vocibus aliquot suo modo scriptis (12) erraverit, exaratus est (13). Constat quaternionibus viginti, quorum tamen secundus excidit, addito in fine duernione; primus quaternio inserta pagina tabulas chronologicas inde a Christo nato ad an. 1175 usque subjectis numeris annorum 1176-1218 exhibet; quaternio secundus perditus initium chro-

nicae inde ab orbe condito exhibuisse videtur, reliqui textum inde ab an. Christi 144 sistunt ex Chronicis Reginonis (14), Herimanni prout in codice Sangallensi continetur, Bertholdi et Bernoldi compositum. Et ea quidem parte cum Gottwicensi usque ad finem anni 1079 consentit, tum vero fragmento anni 1080 omisso, unum Bernoldum exscribit, et in verbis anni 1091 *sub communione excommunicatorum deperirent* subsistit. Folia duo ultima sententias ex Pauli Historia Langobardorum decerptas exhibent. Manu sæculi xiv haud paucapassim in margine adnotata, et carmina compluralocis vacuis inserta sunt. Scripturæ specimen subjicimus.

Ex Murensi, pagina tamen una omissa descriptus est :

2°. Cod. Engelbergensis, quem æque an. 1857 in monasterio summos inter Alpes constituto evolvi; mbr. sæc. xii in folio magno, sed cujus lectiones afferre operæ pretium non fuerit. Desinit iisdem verbis ac Murensis.

3.) Cod. olim Sangallensis, a Joanne Sichardo in collectione Chronicorum Basileensi an. 1529 expressus, cujus æque ac reliquorum supra pag. 74 mentionem feci, jam an. 1066 in media sententia ex Bernoldo desumpta *alii duo manus suas lacerantes* (15) deficit, magno certe rei nostræ incommodo, cum in eo textus passim paulo amplior, et quem ad ipsum Bertholdum proxime accedere (16) facile intelligas, servatus sit, Vita tamen Herimanni excerpta, cujus nonnisi paucis verbis mentionem injicit.

Quibus subsidiis adjutus, in textu restituendo ita progressus sum, ut annis 1054-1066 et 1080 lectionem præcipue Sangallensem exprimerem, ex Bernoldo derivata cursivo caractere excudi curarem, in Vita autem Herimanni et in parte Operis reliqua annis scilicet 1067-1079, textum ope codicis Murensis emendarem; quod non sine fructu effectum lectores facile animadvertent.

Bertholdus ex ipsiusmet verbis Alamannus (17) et dioceseos Constantiensis incola (18) agnoscitur; ætate Herimanni fere æqualis (19), ab eo Augiæ edoctus, post obitum amici locum ejus (20) in docendis scholasticis ornasse videtur, doctor scilicet

NOTÆ.

(7) Archiv., II, p. 461.

(8) In Germania Sacra, t. I, p. 264-266, excerpta annorum 1076-1079 dedit.

(9) Antiq. Italiae. t. III, p. 933.

(10) T. I, pag. 550, 551.

(11) Auditu errante, e. g. *cælo* loco *zelo*.

(12) Litteram *c* et *p* loco *t* et *b* nonnunquam in vocibus *justicia*, *viciu*, *precium*, *inimicitia*, *militia*, *blandiciosus*, *nuncius*, *Wormaciensis*, *pigricia*, tam optinere, optenebrare usurpat; Symoniacus et Symoniacus scribit.

(13) Compendia quo (= quoniam) et *quicunque* (= quandocumque) Ussermann non bene explicuit.

(14) Ad an. 741 inscriptio supra descripta habetur an. 906 : « Hucusque chronica Reginonis abbas, et secuntur chronica Herimanni; an. 1054 : Hucusque chronica Herimanni. abbas Bertholdus, »

Continuationem Reginonis usque ad an. 939 exscriptam, in vocibus Caprimontem obsidione relinquit scriba, et spatio novem linearum relicto annum 940 ex Herimanno dat.

(15) Ita editio princeps an. 1529, in posterioribus verba ex Bernoldo *ad claustra inferni descenderunt* adlita leguntur.

(16) e. g. anno 1056, *tenetur* habet, ubi codd. 1 et 2 *tenebatur* legunt.

(17) Alamannos an. 1075 *nostrates* vocat.

(18) An. 1069, *nostræ cathedræ*, Constantiensis scilicet.

(19) Dum an. 1088 in senectute bona plenus die- rum obiisse dicitur a Bernoldo.

(20) Sententia an. 1076 de partibus Heinrici et Rudolfi *citra Rhenum* apud Oppenheim, et *cis Rhenum* huic rei conficiendæ non inservit; v. infra.

egregius, et in sacris litteris (21) apprime eruditus (22). Historiæ scribendæ Gregorio VII pontifice (23) sed anno demum 1076 accessisse (24) videtur, viris præcipuis non ignotus (25), rerum quas enarrat bene gnarus et subsidiis amplis instructus. In parte libri priore (26) usque ad an. 1075 Chronica Bernoldi, anno 1073 composita et abinde passim continuata (27), exscripta offendimus, et anno 1076 Bernoldus reliquitur. Cumque Bertholdus a parte Gregorii VII et Rudolphi contra Henricum IV staret (28), acta publica a summo pontifice et conciliis ejus (29) emissa diligenter in usum suum convertit, tantamque eis fidem habuit, ut sæpissime res a Gregorio in epistolis ad Henricum regem, ad Germanos et episcopos Germaniæ Italiæve (30) relatas, eisdem verbis in narratione sua reciperet. Henrici etiam epistolas Gregorio scriptas legit, et documentis quoque quæ hodie non amplius supersunt

usus est. In rebus juris publici et canonici diducendis scripta partis pontificiæ adhibuit. Annis 1076-1080 alius plane a Bernoldo (31), easdem res aliter narrat (32), et in universum secundum ordinem temporis procedit (33).

Sermonem Bertholdi non multum laudaveris. Ipse sententiam interdum non absolvit, sed in media hæret (34); accusativos absolutos (35) loco ablativorum, deponens vi passiva (36), *tacere* cum duplici accusativo (37), et voces *theutonizare* (38) loco *Theutonice sonare, returnare* (39) pro *reverti, quamvis* (40) pro *cito* usurpat.

Adnotationes ab Ussermanno textui subjectas, ubicunque lectoribus nostris utilitatem aliquam afferre posse videbantur, servavi, haud pauca in compendium redegi, plurimas, utpote in volumine quo Lambertum, Brunonem et Bernoldum una exhibemus minus necessarias, reseculi.

BERTHOLDI ANNALES.

Herimannus (41), qui et heros magnus, etc. *Vitam hanc seu elogium dedimus in Proæmiis ad Herimannum Contractum, Patrologiæ tom. CXLIII, col. 25.*

Conventus (42) ab imperatore Mogontiæ factus est, in quo Gebhardus Aureatensis ¹ episcopus, electus ab episcopis Romamque missus, ibique honorifice susceptus, in sequente ² quadragesima in cœna Domini 154^{aa} papa ordinatus, Victoris secundi nomen accepit.

MLV.

Imperator natalem Domini Goslare celebravit, ac

VARIÆ LECTIONES.

¹ Eiestetensium 3. ² sequenti 3. ³ et pascha 1. 2. ⁴ sanctæ 3. ⁵ florentiis 1. ⁶ Eodem — delati desunt 1. 2. ⁷ ita 3. Picientibus correxerunt *Ursitius et Ussermann, sed vel de Pisanis sermo esse posset.*

NOTÆ.

(21) Etymologiæ etiam indulsit; an. 1077, vocem *C* *gravo* a *gravitate* morum derivans.

(22) Bernoldi Chron. an. 1088, et Neerol. Idus Martii.

(23) An. 1077, scribit: *Domnus apostolicus* (Gregorius) *ut est non minimæ compassionis*, etc.

(24) Nam anno 1056 scribit: *Henricus IV, filius Heinrici, regnat annos xx.*

(25) Henricum IV Augiæ an. 1074 viderit: legatos quoque papæ et principes partis Rudolphi, Constantiensem, Aquileiensem et alios noverit.

(26) Sive librum ab an. 1054 incepisse, sive eam quoque Chronicam, quæ ex Herimanno et Bernoldo excerpta supra, pag. 265, Sangallensis codicis titulo ornatur, a Bertholdo profectam esse statuas, quod pro certo affirmari nequit.

(27) V. locos minori littera expressos. Bernoldi textum qualem in autographo legimus, consuluit; imo vel ad litteram retinuit; e. g. an. 1075 *Argentoracum*, et cum constanter cum Bernoldo *Symoniaicus* scriberet, loco uno item cum Bernoldo *Sinoniaicus* recepit.

(28) Post depositionem Henrici sub vocabulo *regis Rudolfum* intelligit; *Fridericum*, ab Henrico Sueviæ *ducem* constitutum, an. 1079, *comitem* vocat.

(29) e. g. concilium Romanum II, an. 1075, 107.

(30) e. g. Moguntinum, Constantiensem, Babenbergensem, Aquileiensem.

(31) e. g. quæ Bernoldus de Kadalao refert, apud nostrum desunt.

(32) e. g. an. 1076 eadem Godefridi ducis, cuius culpam Bernoldus coquo, Bertholdus militi cuidam

deinde expeditionem in Italiam paravit, et ¹ diem sanctæ ² Paschæ Mantuæ egit; diem autem Pentecostes Florentiæ ³, ibique coram eo a domno papæ generali synodo habita, multa correctæ sunt (43). Imperator Adalbertum, capitali sententiæ adjudicatum, per interventum episcoporum dimisit. Eodem tempore 50 aut eo amplius armati milites a Normannia latenter per mare transeunt, Nordmannia contra imperatorem auxilium præbere cupientes, a Picientibus ⁴ civibus capti, atque ad imperatorem delati.

tribuit, verbis apud Bernoldum rudioribus; an. 1077, pugnae apud Strowi diversum eventum referunt.

(33) An. 1078 exeunte, nexu rerum ductus, Eigilberti in cathedram Trevirensis elevationem refert, quæ nonnisi mense Januarii sequentis contigit.

(34) An. 1076, p. 33, lin. 3, edit. Usserm.

(35) An. 1077 et 1078.

(36) An. 1077, *præstolatos*.

(37) An. 1079.

(38) An. 1079.

(39) *Ibid.*

(40) *Ibid.*

(41) In margine codicis membranacei regii Berolinensis inter mss. Latina in folio n. 307 signati, qui Herimanni Contracti librum de indagacionibus cordis et rebus occultis astronomiæ manu sæculi XIII exaratum exhibet, hæc fabula legitur: « De isto Herimanno legitur in historia quia sit filius regis [regis *codex*] et regine scilicet Tratie; a cujus matre pregnante quesitum divinitus, utrum magis vellet habere filium contractum et turpissimum aut insipientem et speciosum forma præ filiis hominum; quæ fertur respondiisse se malle turpem et sapientem habere quam pulcherrimum et insipientissimum. Natus est enim iste Herimannus secundum sue matris optatum; scilicet gibosus ante et retro et contractus, claudens. Qui rogatu cujusdam suam ei in hoc opusculo compositionem ascolabii edocet; premittit autem præmium suum. »

(42) Hæc ex Bernoldo fluxisse videntur, cuius loco textus post annum 091 m. est.

(43) Labb. Concil. t. X, p. 1079.